

Halit Ziya Uşaklıgil'in Romanlarında Ev ve Değişen Anlam Yüğü *Mai ve Siyah, Aşk-ı Memnu, Kırık Hayatlar*

Emel Kefeli*

Halit Ziya Uşaklıgil'in Romanlarında Ev ve Değişen Anlam Yüğü: *Mai ve Siyah, Aşk-ı Memnu, Kırık Hayatlar*

19. yüzyıl romanında mekân 'içinde yaşanan çevre' olmaktan çıkarak 'tasarlanmış çevre' haline gelir. Şahıs kadrosunun biçimlenmesinde mekânın önemli bir katkısı vardır. Kahramanlarının duygu ve ihtiraslarını sanatkârane bir üslupla tahlil eden; onları yaşadıkları çevre içinde gösteren; bu çevreyi bir ressam inceliğiyle metne aktaran Halit Ziya Uşaklıgil'in romanlarında mekân tasvirleri işlevsel bir özellik taşırlar. Bu çalışmada *Mai ve Siyah, Aşk-ı Memnu ve Kırık Hayatlar* adlı romanlarında 'ev' in, kahramanların ruh değişimlerine paralel olarak, kazandığı anlamlar Bachelard 'ın ev için verdiği "insanın düşünceleri, anıları ve düşleri için en büyük birleştirici güçlerden biri"; "özvarlığının topoğrafyası"; "insan ruhunun çözümleme aracı" gibi tanımlar çerçevesinde incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Halit Ziya Uşaklıgil, *Mai ve Siyah, Aşk-ı Memnu ve Kırık Hayatlar, mekân/ ev*

The Change in the Meaning and Interpretation of the Term House/Home: *Mai ve Siyah, Aşk-ı Memnu, Kırık Hayatlar*

The research focuses on the term "house/home" in the novels Mai ve Siyah, Aşk-ı Memnu, Kırık Hayatlar written by Halit Ziya Uşaklıgil by analysing the change in the meaning and interpretation of the term according to the definition from Gaston Bachelard " Each house is the establishment of a cosmos in a chaos and the place for the fantasies or dreams. "

Key Words: Halit Ziya Uşaklıgil, *Mai ve Siyah, Aşk-ı Memnu, Kırık Hayatlar, home/house*

* Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi.
emelkefeli@yahoo.fr

Giriş

19. yüzyıl romanında mekân ‘içinde yaşanan çevre’ olmaktan çıkarak ‘tasarlanmış çevre’ haline gelir. Şahıs kadrosunun biçimlenmesinde, en geniş anlamıyla ‘uygarlığın vitrini’ olarak nitelenen mekânın önemli bir katkısı vardır¹. Tasvirler karakterlerin ruh hallerini açıklamak amacıyla kullanılır.² Karakterlerin özellikleri, somut bir şekilde çizilen fizikî ve sosyal çevreleri ile belirginleşir. Realist akım çerçevesinde yazarlar mekândan toplumsal ve bireysel serüveni içinde değişen bireyi anlatmak amacıyla yararlanırlar. Olayların yaşandığı mekânlar farklı kültür ve mizaçtaki kişilerin gözüyle romana yansır. İşlevsel bir özellik kazanan mekân orada yaşayan kişinin psiko-kültürel konumu yansıtan bir ayna olur. Bakılan yer ve bakan kişinin psikolojisi açısından değerlendirmeye açık olan mekân aynı zamanda bir ifade biçimidir. Bakılan yer, bakan kişinin psikolojisini ve kültürel konumunu yansıtan bir tanımdır. Mekân basit bir coğrafya olmaktan öte anlatı sistemini destekleyen bir unsur olma özelliğini kazanır.

Mekân ‘yaşantının zeminidir’. İyi ve kötü anılarıyla geçmişi ve geleceğimizi içinde barındıran ev ise “ruhumuzun oturma yeri.”, “dünya köşemiz”, “ilk evrimimiz”dir. İnsan ruhunun derinliklerinde gizlenen özellikleri ortaya çıkarır. Özvarlığımızın topoğrafyası olarak da tanımladığı evi Bachelard insan ruhunun *çözümleme aracı* olarak niteler³. İnceleme alanını mutluluk mekânının imgelelerini incelemek olarak belirleyen, araştırmalarına mekânseverlik (topophilie) adını veren⁴ Bachelard *Mekânın Poetikası*’nda amacını “evin insanın düşünceleri, anıları ve düşleri için en büyük birleştirici güçlerden biri olduğunu kanıtlamak” şeklinde belirtir.⁵ Bir “düş kurma” mekânı olarak ev geçmişte yaşananların insana kazandırdıklarını korurken, bugün ve yarını da şekillendirmektedir.

Halit Ziya Uşaklıgil, Türk romanına Ahmet Mithat ve onu izleyen romancıların maceraya dayalı, topluma yararlı olmayı hedefleyen, özensiz bir üslupla yazılmış romanlarından sonra yeni bir soluk getirir. Kahramanlarının duygu ve ihtiraslarını sanatkârane bir üslupla tahlil eden; onları yaşadıkları çevre⁶ içinde gösteren; bu çevreyi bir ressam inceliğiyle metne aktaran Halit Ziya’nın mekân tasvirleri işlevsel bir özellik taşımaktadır. Ona göre ‘roman gerçeğin ifadesidir ve romanda gerçekle sebep-sonuç ilişkilerine göre, determinizm yöntemiyle okura sunulmalıdır. Kişiler de buna uygun bir şekilde beden yapısı, eğitim ve

¹ Mehmet Tekin, (2001) *Roman Sanatı*, İstanbul: Ötüken Yayınları, s.129-131.

² Philip Stevick, (Çev. S. Kantarcıoğlu) (1988). *Roman Teorisi*, Ankara, Gazi Üniversitesi Yayınları, s.299-300.

³ Gaston Bachelard, (Çev. Aykut Derman) (1996). *Mekânın Poetikası*, İstanbul, Kesit Yayıncılık, s.26-40

⁴ Age. s.26.

⁵ Age. s.34.

⁶ Cahit Kavcar, (1985). *Batılılaşma Açısından Servet-i Fünun Romanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara

çevre özelliklerine göre davranırılmalıdır”⁷. 19.yüzyıl Avrupa romanının fizikî ve sosyal çevreye önem verme ve işlev yükleme özelliği, batı ve dünya edebiyatını yakından tanıyan Halit Ziya’nın romanlarının belirgin özelliklerinden biridir. Mekânı karakter yaratma yöntemi olarak da kullanan⁸ Halit Ziya Bachelard’ın mekânseverlik anlayışına uyan bir yazardır.

Mai ve Siyah, Aşk-ı Memnu özellikle de *Kırık Hayatlar*’da mekân olarak ‘ev’ özel bir anlam taşımaktadır.

A. *Mai ve Siyah*’ta Ev

‘Edebiyatımızın ilk nesil romanı’ olarak nitelenen; hayatın gerçekleri karşısında yaşanan hayal kırıklığını anlatan *Mai ve Siyah* ‘ta ‘ev’ Ahmet Cemil ile Hüseyin Nazmi’nin hayatlarındaki karşıtlıklara ve Servet-i Fünun edebiyatının temelini oluşturan hayal-hakikat karşıtlığına paralel olarak iki farklı anlam taşır.

1. Ahmet Cemil’in babasının yıllarca çalışarak biriktirdiği para ile satın aldığı “karısını, çocuklarını sokak ortasında kalmaktan muhafaza eden Süleymaniyedeki beş odalı evcik”⁹ (hakikat/siyah)
2. Hüseyin Nazmi’nin köşkü (hayal/mai)

Ahmet Cemil’in gözüyle Süleymaniyedeki ev ; annesi babası ve kardeşi İkbâl ile yaşadığı, her köşesi alın teri, saygı ve sevgi ile bezenmiş bir ‘yuva’dır. Kira evinden kurtuldukları, kendi evlerine taşındıkları ilk gün yaşanan heyecan ve evi bütün ailenin birlikte yerleştirme telaşları evin özlenen bir hayal, mutluluğu tamamlayan bir unsur; değişen sosyal statünün bir göstergesi ve hayat mücadelesindeki başarının somut belgesi gibi özelliklerini öne çıkarır.

“bir servetin timsali gibi yükselen bu bina”dan kaçarak “tâ Süleymaniyedeki evceğizin kucağına atılmak, babanın henüz hayalini gördüğü o köşeciğe kadar giderek : ‘Baba sen biz bırakmamalıydın!..’ demek istedi“(s.39-40) “Çalışmak onu için adeta asabî bir illet olmuştur. (...) Yalnız akşamları ‘ev’e geldiğinde dinlenir. Ders vermek üzere Vezneciler’e gitmek ona zor gelir. Eve şu muhtasar aile ocağına bir hasret hissiyle sokağa çıkar.”(s. 58-59); ”Odasında âdeti; caketini, yeleşini, yakalığını çıkararak, fesini atarak küçük bahçeye nazır mini mini penceresinin yanında oturmak, yarı görünen minareyi, komşu evlerin kiremitlerini, biraz ötede iki yüksek duvar arasındaki kesik iki levha şeklinde duran semayı seyretmek idi.”(s. 161) şeklinde Ahmet Cemil’in duygu dünyasındaki yeri ile tasvir edilen Süleymaniyedeki ev, Bachelard’ın

⁷ Ömer Faruk Huyugüzel, (1995). *Halit Ziya Uşaklıgil -Hayatı, Eserleri, Esrelerinden Seçmeler*, M.E.B. Yayınları, s.75-77.

⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Zeynep Kerman, “Halit Ziya’nın Romanlarında Karakter Yaratma Usulü Olarak Mekân Kullanımına Bir Bakış”, *Türk Dili – Halit Ziya Uşaklıgil Özel Bölümü*, sayı: 529, Ocak 1996, s.116-120.

⁹ Halit Ziya Uşaklıgil, (1963) (Sadeleştirilmiş yeni Tab’ı) *Mai ve Siyah*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, 244 s. Alıntılar eserini bu baskısına aittir.

‘düşlerin kurulduğu, barındığı, korunduğu bir dünya köşesi’ tanımına uyar. Ahmet Cemil şehrin hareketinden uzaklaşan kenar mahallelerde “şehir hayatının o sükun muhitinde” huzur bulmaktadır. Süleymaniye’deki ‘evceğiz’, emek verilerek kurulan bir yuva, aileyi dış dünyanın sıkıntılarından uzaklaştıran bir sığınak; düşleri ve düş kuramı barındıran, kutsal aile kavramını tamamlayan bir mekândır. “özlenen bir hayal”, “hayattaki emelleri derleyen bir mekân” anlamlarını yüklenir.

EV/ KÖŞK	Ahmet Cemil / Süleymaniye'deki <i>evceğiz</i>	Hüseyin Nazmi'nin Erenköyündeki <i>köşkü</i>
Yüklenen anlam	Sığınak – düşleri barındıran mekân	Zenginlik-ihtişamın barındığı mekân ulaşılmak istenen hayal
	Düş – gerçek çatışır (Siyah)	Düşler gerçekleşir. (Mai)

Tablo I. *Mai ve Siyah*'ta Ev

İkbal'in ölümü ve yaşadığı maddi ve manevi sıkıntılardan sonra kendisini evdeki “istirahat kokusundan uzak” hisseden Ahmet Cemil için evin anlamı değişir.

“*Eve geldiği zaman akşam olmuştu. Bugün Süleymaniye'nin kalbinin enisi olan şu mini mini evi nazarına eskimiş kafesleri, alçak cumbası, sıvası dökülmüş duvarları, tahta kapısı ile çirkin, barid göründü.*”(s.207) “*Süleymaniye'nin mini mini evi, o da burası gibi saadet sükunu içinde değil miydi? Halbuki o bütün emellerinin şematet ve tarakasını getirmiş, o sükunun içine atarak bu saadet yuvasını bir fırtınanın velvelesine boğmuştu.*”(s.213) ifadelerinde de görüleceği gibi

huzur veren mekân enkaza dönüşür. Kahramanın psikolojik durumuna bağlı olan ve karakterlerin ev tanımına yansıyan bu değişim *Kırık Hayatlar*'da daha belirgin bir biçimde görülecektir.

Ahmet Cemil için ev	İkbal'in ölümünden önce	İkbal'in ölümünden sonra
	Düşleri barındıran mekân – sığınak (+)	Enkaz (-)

Tablo II. Ahmet Cemil için Ev

Ahmet Cemil'in gözüyle “*Hüseyin Nazmi ne kadar mes'uddu! Servet ve haysiyet sahibi bir babanın oğlu, bugün düşünmeğe mecbur olmadığı gibi yarın da maiyet endişesi henüz sadet revnakiyle parlayan alnını elem çizgileriyle bozmayacak.*” şeklinde tanımlanan Hüseyin Nazmi'nin “havai boyalı; bahçesi demir parmaklıklı zarif

köşk”ü zenginliğin simgesidir. Refah ve mutluluğun barındığı; düşlerin kolayca gerçeğe dönüştürülebildiği ihtişamlı bir mekândır. Köşk Ahmet Cemil’in hayalleri ve Hüseyin Nazmî’nin refah içindeki hayatına (mai tablolar) sahne olurken Süleymaniye’deki eve hayal kırıklıkları (siyah tablolar) hakimdir.

Ahmet Cemil enkaza dönüşen hayatını barındıran ev ve çevreden uzaklaşmak ister. Yeni mekânı romanda belirlenmeyen Ahmet Cemil arayış ve yenilenmeyi simgeleyen bir yolculuğa çıkar.

“...değil mi anneciğim, sen beni bunlarla iyi edeceksin, bunlarla bana kuvvet vereceksin değil mi?... Fakat burada değil, burada matemlerimiz var, babam var, kardeşim var, ondan sonra benim kendi ruhsuz cesedim var, üç tane müthiş mezar ki yaşayabilmek için bunlardan uzak olmak istiyorum. Seninle uzaklara gidelim, o kadar uzaklara ki nefsimizi orada tanımayalım, kendimize başka bir cihanda, başka bir hayatta, başka mahluklar nazariyle bakabilelim... değil mi anneciğim?” (239)

B. Aşk-ı Memnu’da Ev

Halit Ziya *Aşk-ı Memnu*’da bireyin işlendiği köşk ve yalı gibi kapalı mekânları tercih eder. Farklı özellikte karakterleri barındıran mekânlar 1- Melih Beyin yalısı ve 2- Adnan Bey’in yalısı olarak iki başlıkta ele alınır.

1. Boğaziçi’nde uzun yıllar bir cazibe ve eğlence merkezi olan Melih Bey’in yalısı “yarım asrın inkilâp silsilesinden geçmiştir. Bugün kimbilir kimindir? Fakat ne zaman önünden geçilse Boğaziçinin hususi hayatına vâkıf olanların kalplerinde gizli bir parmak uzanarak orasını gösterir ve mübhem fakat zengin manalar vererek Melih Bey’in yalısı ! der “; “ bu yalı şehrin tarihinde mümtaz bir nevi çiçek yetiştiren bir camekân hükmüne hizmet etmiş ve İstanbul’un kibar hayatına mümtaz mahsulden numuneler serpmiştir”¹⁰ (s. 5-6) cümleleriyle tasvir edilir. Firdevs Hanım’ın gelin gittiği “..bugün Kalender seyranından sonra beyaz sandalın rıhtımına yanaşmak üzere olduğu açık sarı boyalı yalı..” içinde yaşanan renkli hayatlarla çevrenin ilgisini çeken bir mekândır.
2. Adnan Bey’in yalısı Nihal, Bülend ve diğerleri; Bihter ve Matmazel de Courton’un gözünde farklı anlamlar taşır.

Nihal, Bülend, Behlül ve diğer ev sakinleri için ev düşlerin ve hayallerin barındığı mekân, huzur ve mutluluğun simgesi sıcak bir yuvadır. Bihter’in yalıdaki varlığı ile evin/yalının anlamı değişir. Bu değişim Adnan Bey’in diğer aile bireyleri ile ilişkisini ve evin düzenini etkiler. Bihter adeta Adnan Bey’in ve ailesinin hayatında esen bir fırtınadır. Bu fırtınanın özellikle Nihal ve Adnan Bey üzerinde yarattığı

¹⁰ Halit Ziya Uşaklıgil, *Aşk-ı Memnu*, (Halit Ziya Uşaklıgil tarafından dili sadeleştirilmiştir.) İnkilap ve Aka Kitabevleri, 272 s. Alıntılar eserin bu baskısına aittir.

hasar tabiatın yardımı ile onarılacaktır. Nihal'in hastalığı ve devam eden nekahat döneminde doktorlar babasına Ada'ya gitmelerini ve çamlar altına gezintiler yapmalarını tavsiye ederler. Tabiatın yeniden canlandırma, kendi kendini yenileme özelliğinden yararlanırlar. Hayatlarındaki huzur ve sükunu bozan fırtınadan sonra tabiat (Adadaki ev) onların yaralarını iyileştirecek bir sığınak olacaktır.

Bihter'in hayatında iki mekânın özel bir anlamı vardır. 1-evlilik öncesinde hayatının yirmi iki yılını geçirdiği fakir evceğiz, 2- evlilik sonrasında zenginlik ve sosyal statünün simgesi olan yalı. Adnan Bey ile izdivaç ile eşanamlı olan yalı 'özlenen hayal' ve 'sosyal statünün göstergesi' dir.

“ *Adnan Beyle izdivaç demek Boğaziçinin en büyük yalularından biri, o ö-nünden geçilirken pencerelerinden avizeleri, ağır perdeleri oyma Louis XV ceviz sandalyeleri, iri kalpaklı lambaları, yaldızlı iskemleleriyle masaları, kayikhanesinde üzerlerine temiz, örtüleri çekilmiş beyaz kikle maun sandalı fark olunan yalı demektir.*(s.17) şeklinde Bihter'in bakış açısını yansıtan yalı tasviri aynı zamanda Bihter'in hayata bakışı ve eğitim düzeyi ile ilgili bazı ipuçları da içermektedir. Adnan Bey'in yalısı, Bihter için bir yuva değil bir kurtuluş; hayat mücadelesindeki yükselişin somut belgesidir. ...yalı bütün hayalinin tantanasile yükselirken üzerine kumaşlar, dantelâlar, renkler, mücevherler, inciler serpiliyor, bütün o çılgıncasına sevilip de alınamayarak mütehassir kalınmış şeylerden mürekkep bir yağmur yağıyor, gözlerini dolduruyordu.”(s.17)

Ancak burada yükseliş emek, alın teri ve çalışma gerektirmez. Kadının sosyal güvencesi ve toplumdaki statüsü anlamlarını taşıyan evlilik ve Bihter'in “mecmualar karıştırarak, hikâyeler okuyacak derecede öğrenilmiş Türkçe, Beyoğlu'nda kullanacağı kadar Fransızca, hizmetçi kızlardan öğrenilmiş Rumca, piyanoda çaldığı valsler, kadriller, okuduğu içli şarkılar ve kendi kendine öğrendiği ud” ona bu yükselişi sağlayabilecektir.

Adnan Bey ile evlilik konusu gündeme geldiğinde Bihter hayatının yirmi iki yılını geçirdiği Melih Bey'in yalısını artık 'fakir evceğiz' olarak görür.

“ *Bu köşecikte şu fakir evceğizde her zaman bir gidişle gelen gidene benzeyen saatleri sürükleyerek geçen günleri, yirmi iki senelik hayatını bir an içinde gördü. Bütün eğlenceler, seyranlar hatta o zaman kadar sevile vesile yapıлып giyilmiş elbiseler, yirmi iki senelik hayatının en güzel hatıraları bile birden nazarında adi ve hakir hiçler dercesine indi.*” (s.18) Özlediği ve düşlediği hayale Adnan Bey'in yalısında kavuşacağına inanan Bihter için yalı 'düşlenen imge' dir.

Matmazel de Courton için Adnan Bey'in yalısının anlamı “Bir Türk evine girmek, bu Türk memleketinde bir Türk hayatıyla yaşamak...” tır.

“*Adnan bey'in yalısına giderken asıl hülya yuvasına giriyormuşçasına kalbi sevincinden helecan içinde kalmıştı. Girdikten sonra bu helecan hayrete münkalib oldu. O, mermer mefruş az'im bir sofa, taştan sütunlar üzerine kondu-rulmuş bir kubbe cabeca sedef işlenmiş, halılar ile döşenmiş sedirler; bunların*

üzerinde eller ile çıplak ayakları kınalı gözleri sürmeli, başları daima yaşmaklı, sabahtan akşama kadar zenciyelerin darbukalarıyla uyuyan yahut, bir kenarda küçük gümüş mangaldan anber kokuları etrafa dağılırken elmastraş nargilelerin yakutlara, zümrütlere müstağrak marpuçlarını ellerinden bırakmayan çifte çifte kadınlar tahayyül etmiş; bütün garp muharrirlerinin, ressamlarının şarka dair hurafe ve efsanelerinden hatırasında kalan uzak yadigarlarla bir Türk evinin başka bir şey olabileceğine ihtimal vermemişti.” (s.38)

Hayalinde bir şark evi canlandıran “hayalî bir alternatif” arayışında olan Matmazel de Courton Avrupalı bir tarzda döşenmiş yalıtı görünce büyük bir hayal kırıklığı yaşar. Matmazel de Courton’un hayalindeki yalı tasvirinde sedefli ve halı döşeli sedirler, nargile, mangal, el ve ayakları çıplak, yaşmaklı kadınlar gibi oryantalist gözlemlerin vazgeçilmez unsurları, şark klişeleri dikkat çekicidir. Yazar bu şark tablosunu çizerken Doğuyu, Türk’ü batılı yazar ve ressamların figür ve tasvirleriyle tanıyan ve kafasında gerçeğe uymayan hayali bir Doğu yaratan batılıların eleştirisini yapmaktadır.

Matmazel de Courton’un “İhtiyar kız hülyasında aldatılmış olduğuna bir türlü kanaat edememişti. İşte senelerce Türk kibar hayatının içinde yaşamış iken hâlâ kalbinde bir şey o mefruz şark hayatının mutlaka mevcut olmasına inanmak ister.” (s.38) şeklindeki düşünceleri; hayal ettiği şarkın mevcudiyetine ısrarla inanmak istemesi Batının Doğu karşısındaki “biz onu nasıl biliyorsaak öyle var olur”¹¹ görüşünün bir yansımasıdır.

EV	Melih Bey’in Yalısı	Adnan Bey’in Yalısı
Bihter	Kurtulmak istediği mekân /anılar	Düşlenen imge Statü değişimi Zenginlik =mutluluk
Adnan Bey ve diğer aile bireyleri	Melih Bey takımının yaşadığı mekân Boğaziçi’nin cazibe merkezi Eğlenceli ‘değişik’ bir hayat tarzı	Yuva – sığınak Hayallerin kurulduğu ve barındığı mekan
Mlle de Courton		Batının ‘hayali doğu’ imajına uymayan bir yalı Aile, sevgi ve şefkat ortamı

Tablo III Aşk-ı Memnu’da Ev

¹¹ Said Edward (çev. Berna Ünler)(2003). *Şarkiyatçılık Batı’nın Şark Anlayışları*, (2.baskı) İstanbul: Metis Yayınları, s. 42.

Bihter'in varlığı ile Adnan Bey'in yalısında yaşanan değişim 'ev'e yüklenen anlama Bihter'den önce ve sonra olarak iki farklı tanım getirir.

Adnan Bey'in Yalısı	Bihter'den önce	Bihter'den sonra
Bihter	Düşlenen imge Statü değişimi Zenginlik = mutluluk	Hayallerle örtüşmeyen hakikat Hayal kırıklığı mutsuzluk
Adnan Bey ve diğer aile bireyleri	Yuva – sığınak Hayallerin kurulduğu ve barındığı mekan	enkaz

Tablo IV. Evlilik Sonrasında Yalı

Bihter'in varlığı ile yaşanan fırtınanın hasarını aile, Adnan bey ve Nihal, Adadaki evde (tabiat) onarmaya çalışacaktır.

C. *Kırk Hayatlar'da Ev ve Değişen Anlam Yüğü*

Halit Ziya'nın *Kırk Hayatlar* adlı romanında Kağıthane'den Beyoğlu'na ve Şişli'ye uzanan bir coğrafya içinde gelişen olaylarda mekân olarak "ev" özel bir anlam taşır. Ömer Behiç ve Vedide'nin, özellikle de Ömer Behiç'in, yaşadıkları olaylara ve ruh durumlarına bağlı olarak roman boyunca farklı anlamlar yüklenir. Ömer Behiç'in hayatını 1) Neyyir ile tanışmadan önce, 2) Neyyir ile tanıştıktan sonra 3) Leylâ'nın ölümünden sonra olarak üç evreye ayırdığımızda evin anlamının da bu evrelere paralel olarak değiştiğini görürüz.

Ev sözcüğünün anlam yükü: ilk evrede: özlenen bir hayal ve hayatındaki emelleri derleyen bir mekân; düşlerin kurulduğu, barındığı, korunduğu bir alan; "üçüncü çocuk" ve mutluluğu tamamlayan bir unsur; değişen sosyal statünün bir göstergesi ve hayat mücadelesindeki başarısının somut bir belgesi, mutluluk ve huzurun simgesi; ikince evrede: hayatının muhasebesini yaptığı ve his dünyasındaki eksikleri bulduğu bir mekân; üçüncü evrede ise suçluluk duyduğu bir mekân, 'enkaz' olarak belirlenir.

Neyyir ile tanışmadan önce Ömer Behiç'in hayalinde canlandırıp planını çizdiği ev, romanda şu cümlelerle anlatılır.

"Bugün Şişli'nin büyük caddesinde beyaz taş cephesiyle gülümseyen bu mini mini ev, bu pürneşve aşıyan-ı mes'ud onların ruhunda tedricen, her parçası ayrı ayrı, en ince, en hurda tafsilat ve teferruatına kadar birer birer güya zerre zerre doğmuş, beslenmiş, büyümüş idi." (s. 23-24)¹²

¹² Halit Ziya Uşaklıgil, *Kırk Hayatlar*, İstanbul, Orhaniye Matbaası, 1340/ 1924. Metindeki alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

“Gözlerini kapayınca zarif, hoş, kâğıttan oyulmuş ince şehnişiniyle, beyaz taştan cephesiyle parmaklıktan geçildikten sonra binanın önünde münakkaş bir halı parçası şeklinde duran mini mini bahçecikten kıvrılarak tırmanmış mermer merdiveniyle kendi evini görürdü. (s. 25)

Bu tanımda ev, özlenen hayalleri ve kahramanın hayattaki arzularını derleyen bir mekân, Ömer Behiç’in kafasında oluşan *düşlenen ev imgesidir*.¹³ Beyaz renk ile saflık ve temizliğin vurgulandığı ev, mutluluk ve huzuru barındırır. Her taşına özenilen, emekle beslenen ve adım adım ulaşılmış bir hayaldir. Önceleri düşleri süslerken şimdi yeni düşleri barındıran ve koruyan bir sığınaktır. Karı kocanın özenle döşemeyi hayal ettiği bu “hulya sarayı” bir düşler ülkesidir. “geniş, münevver merdivenleri” çıkan karı koca evin içine girerler. Buradaki merdiven , yükselme fikrini kapsar. Üslupçu bir yazar olan Halit Ziya’nın kaleminde “ geniş” ve “münevver” sıfatları ile bu fikir daha da belirginleşmektedir. Yeryüzünden göğe doğru yükselme ve ruhun yükseklerdeki barınağına ulaşması, huzura kavuşması şeklinde yorumlanabilen bu ayrıntı insanın dikeyliğini anlatır. Dikeylik, zemin ile çatı arasındaki çizgidir. Zemin, evin karanlık noktasıdır. Çatı ise insanı yağmur ve güneşten koruyan bir noktadır. Düş kurma daha çok evin üst katlarında gerçekleşir. Düşler göğe doğru yükselir.¹⁴ Geniş merdivenleri çıkarak “eve girmek” evin düşlerin, hayallerin barınağı olma özelliğini vurgular.

(...)Bütün bir evde saklanacak şeyleri mermer merdivenin bir tarafından açılan kapısıyla zemin katına yerleştiriyor, sonra asıl evin kapısından girince kendisini geniş bir mermer sofada buluyordu; buraya zarif saksularla çiçekler, yapraklar yığacak, yeşillikler içine saklanmış kafeslerle kuşlar, bilhassa kanaryalar koyacak, ve her gün hayatın acılıklarıyla ezilip hırpalandıktan sonra evine gelince burada kendisine koşan karısının boynuna sarılan, dizlerine tırmanan Selmasının Leylâsının arasında öldürücü ızdırablarla geçmiş bir günün sızılarını dinlendiren bir hasta hazzıyla, kanaryaların başının üstünden yağan şakırtılarıyla, çiçeklerin, yaprakların, yüzünü, saçlarını okşayan buseleriyle dinlenecek, ruhunda muztarib hayat-ı beşeriyetin anif temaslarından kalan lekelere bu muhit-i saadet ve neşvenin reşâşe-i safiyle yıkanacaktı.” (s.25-26)

Romadaki tasvirlerinden hareket ettiğimizde mimarisi ve verilen ayrıntıları ile ev bir sığınağı andırmaktadır. Yeşil rengin kullanımı ile huzur ve sükunun hakim olduğu bir atmosfer yaratılır. Ev, adeta Ömer Behiç’in “cenneti” dir. Yaşanan dramlardan kaçıp sığınılan, düşlerin kurulduğu, barındığı, korunduğu bir dünya köşesidir..

Saklanacak şeyleri zemin katına yerleştirme, bir evin ve ailenin sırlarının çözümlenerek dışa açılmaksızın kendi içlerinde sindirilmesi şeklinde yorumla-

¹³ Gaston Bachelard, *age*, s. 84.

¹⁴ *Age*. s. 45-46.

nırken; asıl evin kapısına ulaşıp geniş mermer sofaya girmek, tüm sıkıntılardan arındırılmış bir aile hayatını işaret etmektedir. Eşi, çocuklar ve ev, Ömer Behiç'i dış dünyanın çirkinliklerinden uzaklaştırır, sorunlarından arındırır. Hayalindeki evin planında çalışma odası ve yemek odasına özel bir yer verir. Odalar, evin iç bölümleri, ayrıntılarıdır. Yemek odası çekirdek ailenin aile büyükleri ile birlikte olduğu mutlu anların mekânı olarak çizilir.

Çalışma odası, Ömer Behiç'in yorgun olduğu günler, kendi kendisi ile baş başa kalmak istediği anlarda sığındığı bir limandır. Dış dünyadan kaçıp evine sığınan Ömer Behiç, evdekilerden kaçmak istediğinde de odasına sığınır. Kapısını kilitlemesi ise buradaki düşlerini aile bireylerinden hiçbiri ile paylaşmak istemediğini göstermektedir¹⁵. Ömer Behiç burada evden de kendisini soyutlayarak kendisine ait bir dünya kurmaktadır. Bu odayı zarif ve ciddi bir oda takımı ve "Avrupa hayatında görülmüş şeyler", "Mapple'in mecmualarından mülhem" eşyalarla döşemeyi düşler¹⁶. Bu döşeme tarzı Ömer Behiç'in farklı bir hayat tarzı ve yeni bir sosyal statüye geçme arzusunun göstergesidir. İlk gençlik ve öğrencilik yıllarında çekilen sıkıntılardan sonra, doktor kimliği ile, evini hayat-taki başarılarının somut bir belgesi olarak görür. Yeni bir ev kurmaktan söz ederken adeta hayatını da yenilemekte ve toplumda değişen statüsüne uygun yeni bir mekâna yerleşmektedir.¹⁷ Evinin kapısına astığı "sarı zarif levha" evi tamamlayan unsur olarak vurgulanır. Bu levha Ömer Behiç'in hayat mücadelesini özetlemekte ve doktor olana kadar yaşadıklarını hatırlatırken bugün ulaştığı yerdeki mutluluğunu perçinlemektedir. Küçük bir memurun oğlu iken bugün artık bir doktordur. Toplum içinde statüsü yükselmiş adeta kendini ispat etmiştir. Ev artık hayattaki arzularının ve başarısının somut belgesi haline gelir. Bu noktada *düşlenen ev* imgesi oluşur.

"Bir ev onun nazarında hayat denen şeyi bir müsaferet mahiyetinden çıkarak onunla kendisi arasında rabıta-i münasebeti te'yid edecek bir perçin hük-münde idi. Bu benimdir, benim, yalnız benim! Diyecek bir avuç toprağa malik olmak onun nazarında öyle bir haz, öyle zevkine pâyân olmayan bir saadet idi ki bu tahakkuk etmeyecek olsa hayatını nakıs kalmış bir rü'ya, mevcudiyetini sakat doğmuş bir cenin hüsranedeliğine indirecekti." (s.25)

Neyyir ile tanıştıktan sonra Ömer Behiç için ev, hayatının muhasebesini yaptığı ve his dünyasındaki eksikleri bulduğu bir mekândır. Çalışma odası, kendi kendisiyle, Neyyir'in hayali ile başbaşa kaldığı bir bölümdür. Onu evden soyutlar, ailesinin dışında yarattığı yeni dünyasının sınırlarını paylaşır. Neyyir kendisini Ömer Behiç'ten ayıran bir engel olarak gördüğü "ev" sözcüğünü Ömer Behiç'e karşı bir sitem olarak kullanmaktadır.

¹⁵ Halit Ziya Uşaklıgil, *Kırık Hayatlar*, s. 183.

¹⁶ Age. s. 185.

¹⁷ Age. s. 30.

Ömer Behiç, Neyyir ile tanışmasından sonra evde huzur bulamaz. Yuvası zehirlenmiş, dış dünyanın çirkinliklerine bulaşmış, “*evinin maneviyetine bir maraz sirayet etmiştir*”tir. Huzur yerini suçluluk duygusuna bırakır. Yaşadıklarından bunaldığı anlarda evinin” o eski adamı olmak”, ilk günlerdeki temizliği ve saflığı içinde arınmak isterse de başaramaz. Leylâ’nın ölümünden sonra ev, artık kırık hayatlarını barındıran bir enkazdır. Sığınak olma ve arındırma özelliklerini yitirir. Pişmanlık ve acı içinde karısının dizlerine kapanan Ömer Behiç bu “enkaz”dan uzaklaşmak, ailesinin yaralarını sarmak için “bir köy evine” sığınmayı düşünür. Enkaz haline dönüşen Şişli’deki ev artık yerini *köy evine* bırakır. Köy evi büyük şehrin çirkinliklerinden uzak, sade ve doğal bir hayatın simgesi olarak kullanılır. Yeni bir başlangıcın, saflık ve temizliğin simgesi olarak çizilen *köy evinin* insanı dış dünyaya karşı koruyan ve yenileyen bir mekân olma özelliği vurgulanmaktadır

Aile ve evlilik kurumunun kutsallığına inanan Vedide için ev, mutluluk ve huzurun simgesi ve dış dünyadan arındıran ve koruyan kutsal bir mekândır.

Evin barındırma ve koruma, dış dünyadan arındırma özelliği “*Henüz perdeleri takılmamış evin içinde kendisini bir parça sokakta farzedemeyen genç kadın*” ifadesinde belirginleşir. Dış dünyadan tamamen yalıtılmamış olan evinde Vedide henüz kendisini ve ailesini güvende hissetmez.

Evin dış dünyaya açılma vasıtası olan pencere, romanın ilk sayfalarından itibaren Vedide’nin dış dünya ile ilişki kurmasını sağlayan bir vasıta. Toplumda yaşanan aile facialarının, bozuk aile ilişkilerinin kahramanlarını bir tablo halinde geçerken izler. Bir anlamda pencere “evin gözü”dür. Rousset’ye göre¹⁸ pencere, açıklık ile kapalılığı birleştirir. Bir yandan kapanmayı simgelerken öte yandan dış dünyaya açılmayı sağlar.¹⁹ Ev içi ile dış dünya arasındaki bağlantıyı sağlayan unsur olarak görev yapar. Ömer Behiç’in mesleği de toplum ile ailenin özellikle de Vedide’nin kesişme noktasıdır. Aldatılan kadınlar, ailedeki huzursuzluktan etkilenen hasta çocuklar, fattan kadınların yıktığı yuvalar hep Ömer Behiç’in mesleği aracılığıyla ailenin yaşamına girer. Vedide kendisini dış dünyadan koruyan bir sığınak olan evinin dışına eşinin mesleği ve pencere aracılığıyla dolaylı olarak açılır. Dış dünyanın çirkinliklerinin bir gün onun temiz yuvasını da etkileyebileceği kuşkusu genç kadını tedirgin etmektedir. Eşinin ihaneti ve kızının ölümü onu hayattan uzaklaştırır. Herşey gibi ev de anlamını yitirir. Mutluluklarını barındıran ev artık “kırık hayatlarının enkazı”dır.

¹⁸ Jean Rousset, (1962). *Forme et Signification*, Librairie José Corti, Paris, s.126-131.

¹⁹ *Madame Bovary’de* Emma Bovary Yonville’de sıkıldığı ve kendisini esir gibi hissettiği anlarda pencereden kasabayı, kasaba halkını izlemektedir. Vedide’ni eşinin mesleği dolayısıyla öğrendiği kırık hayat hikâyelerinin kahramanlarını pencereden seyretmesi ve Neyyir ile Nebile’yi izlediği gibi Emma da daha sonra âşık olacağı Rodolphe’ü ilk kez pencereden görür. Aradaki fark, iki kahramanın duygularındadır. Emma sıkılarak ve hayal kırıklığı ile kasabayı izlerken Vedide evinde mutlu ama dışarıda gördüklerinden biraz tedirgindir.

En zengin anlam yükünü *Kırık Hayatlar*'da kazanan evin Ömer Behiç ve Vedide için taşıdığı anlamlar kahramanların hayatlarındaki değişimlere paralel olarak değişik tablolar göstermektedir. Ömer Behiç'in şahsında evin anlamı aşağıdaki tabloyu oluşturur.

EV	Neyyir'den Önce	Neyyir'den Sonra	Leylâ'nın Ölümünden Sonra
Yüklenen Anlam	Dünya köşesi/ilk evren Sığınak Düşlenen imge	– Sığınak –	– – Enkaz
	Huzur Mutluluk Arındırma duygusu	Suçluluk duygusu	Suçluluk duygusu

Tablo V. Ömer Behiç İçin Ev

Vedide için evin anlamı ise daha az değişken bir tablo verir.

EV	Neyyir'den Önce	Neyyir'den Sonra	Leylâ'nın Ölümünden Sonra
Yüklenen Anlam	Düşlenen imge Dış dünyadan koruyan aileyi birleştiren mekân	– Ailenin devamını sağlayan mekân	Enkaz

Tablo VI. Vedide İçin Ev

Genç kadın ruhunda Ömer Behiç kadar şiddetli değişimler yaşamaz. Kadının toplumdaki ideal eş, ideal anne rolünü benimsemiştir. Onun hayatını ruhunda yaşadığı fırtınalar değil, dıştan gelen darbeler / Neyyir etkilemektedir. Ancak Vedide'nin tutarlı ve vakarlı davranışı romanda özenle çizilir. O, daima evine sahip çıkan ancak davranışından dolayı eşine öfke duyan bir kadındır. Kızlarının ölümünden de kocasını sorumlu tutar. Dış dünya anlamını yitirir. Vedide içe kapanır. Dualara sığınır.

Dış dünyanın çirkinliklerine bulaştıktan sonra Şişli'deki "hulya sarayı", *en-kaza* dönüşür. Beyaz merdivenlerle çıkılan, ayrıntıların önem kazandığı görkemli yuva/Şişli yerini yeni bir hayatın başlayacağı basit bir köy evine bırakır. Köy evi, kaybedilen mutluluk ve huzurun yeniden yapılandırılacağı; Ömer Behiç ile Vedide'nin mutluluklarının tazeleneyeceği yeni bir mekândır.

Ev- köy evi karşıtlığı şu tablo ile özetlenebilir.

	Yüklenen Anlam	Simgesel Değer
Ev	İnsan varlığının ilk evreni /ŞİŞLİ Özlenen hayal / ŞİŞLİ	Mutluluk-huzur Görkem, imrendirme
Köy Evi	Düşleri (yeniden) yaratan yapı TABİAT	Saflık, temizlik, huzur Sadelik, samimiyet

Tablo VII. Ev ve Köy Evi Karşıtlığı

2 Köy evi'nde içtenlik, sıcaklık, samimiyet, saflık ve temizlik gibi duygular ve tabiatın yeniden canlandırma, kendi kendini yenileme özelliği vurgulanırken kelimenin “özlenen bir hayal ve hayattaki emelleri derleyen mekân” anlamı da korunmaktadır.

Sonuç: Halit Ziya'nın Bachelard'ın tanımıyla 'ruhumuzun oturma yeri' olan eve yüklediği anlam kahramanların ruh durumlarına bağlı olarak değişiklik gösterir. *Mai ve Siyah, Aşk-ı Memnu* ve *Kırık Hayatlar*'da önce 'sığınak-mutlu yuva (insan varlığının ilk evreni)' olan ev aileyi dağıtan değişik faktörlere bağlı olarak 'enkaz' haline gelir. Düşleri yeniden yaratma aşamasında *Aşk-ı Memnu*'da Adnan Bey ve Nihal tabiatı (Ada); *Kırık Hayatlar*'da Ömer Behiç ve Vedide köy evini mekân olarak seçerler. İki romanda da yazar kahramanlarını değişen hayatlarını düzenlemeleri, kaybettikleri huzur ve mutluluğa kavuşmaları için tabiatın yenileyici gücüne emanet eder. Ancak bu gücü kendinde bulamayan Bihter kurtuluşu ölümden arar. Onun sığınağı ölüm olacaktır.

Mai ve Siyah'ta Ahmet Cemil uzaklara giderek hayatını yenilemeyi tercih eder. Siyah dalgaları ile deniz ona ölümü hatırlatırken anne şefkati onu hayata döndürür. “*Geliyorum, anne!... dedi ve hayatta bir ümidi kalmamış bu çocuk, yavaş yavaş, bu siyah geceden, şu kendini çekip almak isteyen ademden ayrılarak, mevcudiyetini daha kuvvetle çeken bu sese uyarak, annesini takip etti...*” (s.244) Ahmet Cemil için çıktığı yol yeni bir başlangıç ve Camus'nün “*Aynı zamanda yüksek ve ciddi bir bilim olan yolculuk, bizi kendimize geri getirir*”²⁰ şeklindeki yolculuk tanımında vurguladığı gibi 'kendini arayış' olarak nitelenebilir.

Halit Ziya Uşaklıgil'in *Mai ve Siyah, Aşk-ı Memnu* ve *Kırık Hayatlar* adlı romanlarında kahramanların ruh değişimlerine paralel olarak farklı anlamlar kazanan 'ev', basit bir mekân olmaktan öte anlatı sistemini destekleyen bir unsur; 'düşlerin kurulduğu ve barındığı', 'insan ruhundaki kaosu gizleyen ve yansıtan' bir mekândır.

²⁰ Winfried Löschburg, (1998). *Seyahatin Kültür Tarihi*, Dost Yayınları, Ankara.